

2016

ISSN 2542-0402

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

СЕРІЯ
«ЕКОНОМІЧНА
ТЕОРІЯ
ТА ЕКОНОМІЧНА
ІСТОРІЯ»

Збірник
наукових
праць

Випуск 13 (52)

Ковальська Л.І., Павлюк Л.В., Савиц І.В. Теоретичні основи дослідження сучасного стану транзитного потенціалу регіону України Косівська Н.М. Економічне співіснування розвитку переробних виробничих регіонів на основі використання місцевих природних ресурсів	117 146	Уд Ба Ка Лу
Кравчук О.Я., Дзюбинський В.В. Девальювання валютної резервної валюти та перспективи валютної політики України	154	А
Кришчук П.Я., Шегинський О.В. Зростання кативності міжнародної біржі в умовах глобалізації світової економіки	162	Ук оег тар
Миронюк А.Я., Віснюк Т.М. Особливості та проблеми здійсню прав споживачів у сфері послуг	172	тар
Паліжченко О.М. Питання нових концепцій конкурентоспроможності підприємств у економічній науці	181	ин
Пенісарчук І.М., Кушнірук С.Р. Фактори впливу на економічне благо підприємства	186	Ва
Савченко О.В. Тенденції розвитку ринку туристичних послуг України	199	
Сушик І.В., Сушик О.Г. Культура впрямкування як складова Української ментальності	202	In rel rek in cus use ten inf the
Ткачук І.М. Відповідальність за правопорушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності	217	the org ex in
Шубала І.В., Гордійчук А.І. Теоретичні засади дослідження конкурентоспроможності працівників на сучасному ринку праці	224	con sta vio do dif in cu rab in ma to
Шубалій О.М. Економічна трансформація як важлива категорія сучасної ринкової економіки	231	

УДК 93(477)

Сущак І.В., к. іст. н., доцент

Сущак О.Г., к. пед. н., доцент

Львівський національний технічний університет

Культура ярмаркування як складова Української ментальності

У статті досліджено особливості ярмаркової культури українців. Показано ярмарок як відображення душі українського народу, його національності, характеру, ментальності. Проаналізовано звичаї і традиції, пов'язані з проведенням ярмарків. Охарактеризовано ярмарок як місце відпочинку і розваг українців. Наведені приклади відображення феномену ярмарку у творах літератури.

Ключові слова: ярмарок, культура ярмаркування, звичаї, традиції.

Sushyk I., Sushyk A.

Yarmarkuvannya culture as a component of Ukrainian mentality

In the article the peculiarity of Ukrainian culture fair. It is noted that the fair, which took place in Ukraine in the past and present, were and are not only great centers of trade, but also the main place of communication. From ancient times to the fair prepared in advance, it went to a great holiday.

Analyzed customs and traditions associated with the fairs. It is underlined that fair fun and entertainment absorbed all the specifics of the people, their unique customs and traditions, customs and beliefs, full of life. Yarmarkuvannya Ukrainian culture is a reflection of the mentality of the people, its national character and ethnic psychology. Fairs were almost monotonous favorite event in the life of Ukrainian peasants.

Ukrainian fair coloring a traditional folk festival demonstrated by the work of Nikolai Gogol. Describing the fair as a chaotic cluster of people trading he also sees it as a factor Yarmarkuvannya, ordering all spheres of national life.

The fair was not only a market place, but also a place for entertainment, popular jokes. You could always hear singing artists. There were meetings, sing, invitation or the Nagrada family celebration. Lively fair trade not get along without the hype and controversy. In Ukrainian fairs were born new artistic genres: Nativity Scene, interludes, carrousel.

The peculiarity of food culture at the fair. The guests were treated yarmarchan dining outdoors on the sales area. The range of fair food was varied and had its own peculiarities in each region. Most wife a hot commodity fair treat.

Ukrainian emphasized the uniqueness of the fair as a great feast that has made positive changes in everyday way life of common people. Because of this, sometimes the farmer went to the fair not only for the purchase or sale of goods, as for fun and new experiences.

Сущак І.В., Сущак А.Г.

Культура проведення ярмарку как составляющая Украинского менталитета

В статье исследованы особенности культуры проведения украинской ярмарки. Ярмарок показаны как отражение души украинского народа, его национального характера, ментальности. Проанализированы обычаи и традиции, связанные с проведением ярмарок. Дана характеристика ярмарки как места отдыха и развлечения украинцев. Приведены примеры отражения феномена ярмарки в произведениях литературы.

Ключевые слова: ярмарок, культура ярмарки, обычаи, традиции.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Підвищений інтерес в останні роки до вивчення особливостей регіональної економічної історії та культурних традицій певних етнографічних територій роблять актуальною дану тему. Вивчення та відродження старих традицій ярмаркування, врахування регіональної специфіки та унікальності конкретного регіону дають змогу глибше пізнати ментальність народу, його національний характер та психологію.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. На досліджуваній проблематичній території досліджували usage істориків, економістів, культурологів, етнографів. Ярмарок як невід'ємну частину торгово-економічного життя країни характеризують такі дослідники, як О.Сидоренко, М.Хрихун, В.Криченко, П.Яковенко, В.Берковський. До питання ярмарки як феномена традиційно- побутової культури українців звертаються у своїх дослідженнях В.Юрченко, Ю.Зюбіна.

Ціллю статті є дослідження особливостей культури ярмаркування українців, розкриття феномена ярмарки як складової української ментальності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Ярмарки, що проходили на території України, як у минулому, так і сьогодні, були і залишаються не тільки значимим осередком торгівлі, а й основним місцем спілкування людей. З давніх часів до ярмарку готувалися заздалегідь, на нього їхали не на велике свято.

Це було свято торгівлі, де панували власні звичаї і традиції. Ярмаркиві веселощі і розваги увібрали всю специфіку народу, його неповторні звичаї і традиції, побут і виховання, всю повноту життя. Звичайна купівля-продаж товарів перетворювалася на справжнє свято. Ярмарки були куди не найулюбленішою подією в одноденному житті українських селян.

Колоритну, неперевершену картину українського ярмарку як традиційного народного свята передав М. Гоголь, створивши не лише соковиту картину народного свята, а й розкрити суттєві риси народного характеру й народної душі українців.

На перший погляд, ярмарок є хаотичним сукупченням торговельного людю. Умисно підсилюючи це оманливе враження, М.Гоголь узяв до другого розділу повісті епіграф із комедії свого батька, В. Гоголя: «Що, Боже ти мій, Господи! Чого нема на тій ярмарці! Калеса, скло, дьготь, тютюн, ремінь, шуба, крамарі всіяні... так, що хоч би в кишені було рублів і з тридцять, то й тоді: б не закупити усієї ярмарки».

Однак ярмарок, «зіллям на перший погляд... являє собою хаос. Насправді він – єдність свого порядку і свого хаосу, невіддільних один від одного». Повні позірну хаотичність, ярмарок в інтерпретації М. Гоголя виступає як чинник гармонізації, впорядкування всіх сфер народного життя: розкулені на ярмарку товари займають своє місце в господарстві селян, ремісників та інших соціальних верств, сприяючи його осамитненню і впорядкуванню; безладний ярмарковий томін після завершення торгів стисне і переїде у стрункуй спів різних гуртів, які в різних гуртках ярмаркової площі й поза нею святкують вдале завершення торговельних операцій купівля-продажу [1: 146].

Ярмарок був не лише торжищем, а й місцем для розваг. Колоритні сцени співали народних дотепів, жартів, купівля-продаж доповнювалися гуртовим співом молоді, іграми та забавами, тріпотією музикою, грою кобзарів та лірників. Зокрема, тут-павдан можна було послухати мандрівних артистів, а то й самому поспіяти та потанцювати в гурті при-нагоді. Тут відбувалися зустрічі, знайомства, запрошення на храміві свята або родинні торжества. Жваві ярмаркова торгівля не обходилася без галасу, суперечок, лайки.

На українських ярмарках народилися нові мистецькі жанри:

вертелі, інтермедії, балаган, репертуар якого складався з примітивних і нес героїчного, сатиричного та побутового характеру, а також пантомім, інтермедій, співів, танців. Аби зібрати якомога більше розваг, під час ярмарків шпигувалися й виконавці фокусників, акробатів, дресированих тварин, ремісників-аматорів, камер-ризорів, буфонада, маріонетних вистав, виступи стрибунів, кашатолодів, танцюристів, дресированих мазів, силкових акробатів, факірів, дресированих вельмедів.

Традиційні регіональні ярмарки з чумацькими майданом, р'ядами возів та скринь, кобзарями та лірниками – це вже історія. Проте колорит весільного базару, ярмаркова атмосфера зберігаються у наших містах і селах і сьогодні. Народні майстри продають свої вироби на ярмарках, шороку відбуваються ярмарки у Великих Сорочинцях (останній тиждень серпня); шоруботи ярмаркують у Косові. Гарною традицією стало ярмаркування у День Калеса на Андріївському узвозі [2].

Дослідниця В.Юрченко, вивчаючи народні розваги на українському ярмарку другої половини XIX – початку XX ст., пише, що в губернських та повітових містах, у багатьох містечках та селах України того часу під час ярмарків основними розвагами для народу були розважальні балагани, які споруджувалися за ініціативою представників з народу.

Спектаклі, що проходилися на ярмарках були найбільшими до тогочасного професійного театру мистецтва. Відомо, що у дореформений час на Ілліському ярмарку в Ромнах, а потім у Полтаві, з'являлися ориджаки актори, які давали спектаклі для публіки та муш. Про це пише Васильєв, вказуючи на те, що на інших ярмарках публіка задовольнялася розважальними комедіями, інколи розважались дресированими вельмедями тощо [3: 133].

Для дійства споруджували тимчасову будівлю (балаган) де виступали артисти різноманітних жанрів: гімнасти, екілібристи, клоуни, жондери, музиканти, танцюристи, фокусники, співаки, мими, дресировані тварини. Розважальні балагани для народу були трьох груп: «пляшкової театру, «комічні пантоміми і народні сцени», цирк і нестачі глядачів на цих театральних дійствах не було.

У 60-х роках XIX ст. на ярмарках інших губерйських міст також виступали театральні трупи. Так, Петропавлівський ярмарок в Катеринославі був місцем показу майстерності театральної трупи Жураховського, вистави у шкільній школі цього містечкового колективу були одними з найбільш привабливих розважальних дійств на цьому ярмарку.

Дослідники В.Іванов і Я.Забело описують ярмаркові розваги кінця XIX ст. Так, прибувши до місця проведення ярмарку «комедіанти», який посидували собі зазвичайного антрепрента, актора і автора, зазвичай привозили з собою «кляшчаків» (акторів) і «дівчат» (актрис) або підшукували підходящих осіб на місці і влаштували «тимчасовий театр». Для цього споруджували балагани – тимчасову будівлю для торгівлі, театральних вистав. На зведених балаганах виступували звитини, які зображували різні обличчя і сцени.

Розважальні балагани для народу поділялися на три групи: «опельковий театр», «омічні пантоміми і народні сцени», цирк. Будь-яка народна сцена, яка розігрувалася на ярмарку відображала різні суспільні конфлікти між різними верствами населення. Саме в цьому і полягає просвітницьке значення «народного театру», який мав змогу впливати на свідомість глядачів – учасників ярмарку.

Окрім балаганів на українському ярмарку розміщувалися і каруселі. Так, на Покровському ярмарку у місті Лубин за описом Я.Забело, для ярмаркової публіки пропонувалися різні веселощі, зокрема – карусель. Господар каруселі, словак за національністю, роз'являв про багатьох містах і ярмарках. Плягу за прокат він брав по 3-5 коп. з особи. Судячи з прибутку, який він отримував від прокату на каруселі, народ полюбив каруселі як від розваг. Так, у Ромнах (Полтавської губернії) він заробив 300 руб., а от у Лохвиці – 6 руб. [4; 53].

До розважальних форм громадського дозвілля мали відноситися гра «на мотузі», гра у рулетку, «хортун», які вважалися шахрайською справою і негативно впливали на культурний розвиток населення. Ярмарковий репертуар кабарів і ліриків, який складали духовні пісні реалістичного змісту (псалми), народно-побутові та «сирітські» пісні, мав неабияке значення у морально-педагогічному вихованні суспільства [5; 5].

Ярмарковий товар дивував своїм різноманіттям,

задовольняючи матеріальні потреби сільського та міського населення. Поступово в ярмарковій торговельній діяльності склалися цілі церемоніальні дії вдало готюваної та безготюваної «мінової» угоди. Найважливішою категорією ярмаркових товарів була худоба (кони, корови, воли, свині та вівці), тому під час їх купівлі-продажу важливо було обом сторонам отримати зиск.

Як зазначає В.Юрченко, після визначення остаточної ціни на худобу покупець та продавець були одні: одного по руці і, перехрестившись, проговорювали молитву «Господи помози! Дай, Боже, щоб я поблагодарив тебе за воли, а ти мене за гроші», або ж «Щоб продавці Бог дав шаста із грошей, а покупці із худоби». Характерним при купівлі худоби було те, що покупець завжди брав худобу у продавця з вуздечкою (купуючи коня) або з налігачем (купуючи вола чи корову). Передаючи коня чи вола, покупець, продавець брав повід вуздечки чи налігача через плече свого козуха чи свині і вручав його покупцеві, який таким же чином приймав його.

У народі вважалося, що продавець разом з продажем худобою передавав покупцеві і щастя, тому, тримаючись за плече козуха чи свині, частину шаста він все ж таки залишав і собі. Через плече продавець отримував і гроші за продану худобу як ознаку збереження торговельної таємниці. Означно підтвердженням адалого завершення торговельної угоди купівлі-продажу худоби було виставлення могорничу, розмноження якого остаточо скріплювало всі умови торгової домовленості. Ці дії виконували очисну функцію, і цим самим осмислювали акт переходу чужої власності [6; 120]. Звичай купівлі коней, волів, корів передбачав наявність при цьому свідка, який мав підтвердити законність проведення збуту худоби [7; 88-89].

Продаж худоби та деякого іншого товару нерідко відбувався «на виманні» і «по-свідомому». У першому випадку товар не повертався продавцю, а тому і коштував дешевше. У другому випадку покупець, заплативши дорожче, мав право повернути товар і забрати гроші. Щоб угода не набула зворотнього процесу, продавець не вважав доцільно присягнути, з усіх боків оглядати товар. Мабуть тому в деяких регіонах України, зокрема на заході, торгівлю називали «гладанкою».

Безготювана «мінова» торгівля здійснювалася за цим же принципом. Її поширення та існування аж до кінця XIX ст. свідчить про переважну бідність українського селянства. Обмін худобою на ярмарку проходив без умовних формальностей і додаткової підготовки, між знайомими та чужими людьми. Діало дола вали обміну. Перший мав назву «око на око» або «голова на голову» і означав, що обмінний товар був рівним або рівнозначним за вартістю. Інший спосіб – обмін з «додачею». Він застосовувався, коли потрібно було збільшити вартість одного з товарів, при цьому «додачею» в основному були гроші, які віддавалися або одразу при обміні, або з відкладенням на встановлений термін. Розвиваючись худобою, учасники обміну при двосторонній згоді розмінювали руки і виконували обмін вуздечками та налігачами. Закінчувався обмін, як і купівлі-продаж, виконанням могорничу, тобто горілки. Після таких обрядових дій учасники обмінної операції розходилися [8].

На українських ярмарках продавці, веселилися, спілкувалися та харчувалися з національним колоритом, який був доведений до усталених традиційних норм. Ідучи на ярмарок, з дому привозили хліб, пироги, бублики, пряники, сало, ковбаси, сметану, ягоди (вишні, сливи, порічки) та овочі, яєчня. Ці харчові запаси часто використовували для обмінного «підтримки».

Яскравий опис ярмаркового життя, зокрема обряду визначення місця на пасивній продаж, описав Г.Квітка-Основоїєнню. З чужою «дальницею» потрібно було стати на схід сонця, трічі охреститися і покотити її напроти сонця. Де паланиця зупинилася і впадала, там і була місце на пасивний продаж [9; 87-90, 10; 82].

Обов'язковим на ярмарку було забезпечення їхню працездатних ярмарчан. Засади харчування під відкритим небом на торговельній площі називали по-різному: «борш», «прокорний рад» тощо. У них був широкий асортимент традиційних страй української кухні: це перші й другі страви та різноманітні ласощі, серед яких перше місце належало сластьонам. Окрім цих ласощів, на ярмарку приготувалися «пальчики», «стовпці» млинці, пріріжки, паштети, вареники. Відносно їжу, яка приготувалася безпосередньо на ярмарку і споживалася ярмарчанам, можна розділити на дві групи: та, що вважалася у повсякденному раціоні

харчування, і спеціальні страви, які виготовлялися лише на ярмарках [5; 15].

Опис такого харчового закладу наводять В.Юрченко, спираючись на опис Б.Познанського. На ярмарку у селі Андриївка харчевня розташовувалася на спеціально обладнаній харчовій площі. Це були напіввузурч збудовані з глини печі, інколи навіть з жерстяною трубою, де варили для ярмаркового люду. Біля печей стояли столи, на яких кришили та різали підготовлені для варки продукти.

Переваги такої їжі від харчування у хортні полягали у тому, що все готувалося на очах у людей і не вдало можливості використовувати неякісні продукти. Зазвичай у цьому своєрідному промислі брали участь цілі сім'ї простих селян (вникливо українці), які козуляли з приладом цієї мандрівної кухні, починаючи з різних весняних і закінчуючи пізніми осінніми ярмарками, залишаючи вдома лише членів сім'ї похилого віку для догляду за горадами та домашньою худобою.

Під час приготування їжі робота чітко розподілялася на чоловічу та жіночу. Чоловіки вибудували глиняні печі, різали і «патрали» куплених тут же, на ярмарку, баранів, рубали дрова, несли і возили воду. А жінки та діти-підлітки готували їжу, перемивали посуд, подавали гостям страви, що г'їдалися на відкритому просторі чи в наметах. Жінки-кухарки, як правило, були чисто одягнені, а роль «подавальниці» виконували більш молоді та гарні.

Асортимент ярмаркової їжі був різноманітний: не і простонародні харчи, і всілякі святкові «антрепенські». Найбільш ходимим товаром були ярмаркові ласощі. Їх різноманіття вражало. Кожен солодкий виріб мав свою окрему назву і зображував певний побутовий предмет, особливо це стосувалося пряників [12; 221-222].

Український ярмарок – унікальне явище, яке вносило позитивні зміни в буденне сіре життя простого люду. Через це селянин виходив із ярмарку не стільки згради купівлі чи продажу товару, скільки за цікавими і новими враженнями. Для нього ярмарок став місцем відпочинку від важкої повсякденної праці. Через різноманітні форми народних розваг та веселощів,

ярмарок залучає до духовної культури, виконує естетичні почуття розуміння театрального мистецтва [4, 49-55].

Для сільських жителів відвідування ярмарку, який відбувався у місті чи містечку розкривало можливості знайомства з міською культурою, з різними невідомими для них формами дозвілля, яке під час ярмарку набувало широкого розмаху. «Лише розваги на ярмарковій території були спільними для всіх учасників, а за її межами діяли кожної людини було розфарбоване в кольори, що визначали її статус». Наведена думка Ю. Хонтяра доводить величезне значення ярмарку, який об'єднував усі верстви населення і створював однакові умови для всіх його учасників [13; 173].

Висновки. Отже, український ярмарок був місцем відпочинку від важкої повсякденної праці. Через різноманітні форми народних розваг та веселощів, ярмарок залучає до духовної культури, виконує естетичні почуття. Неповторний колорит і національна самобутність справжніх українських ярмарків поступово відроджується в сучасній Україні. І хоча в наш час ярмарки вже не є персонифікованим явищем і проводяться як дещо мимовільні, але настрій і атмосфера, що панують на них однак покоління.

1. Злобин Ю.В. «Сороцький ярмарок» М.Гоголя як художнє відображення універсальної моделі українського ярмарку / Ю.В.Злобин // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: зб. наук. праць. – Вип. 36. – К.: Міленіум, 2011. – С. 145-151.
2. Історія становлення та розвитку ярмаркового руху в Україні. Електронний ресурс. Режим доступу: http://5kz.at.ua/load/istorija_ukrajiniatorija_stanovlenja_ta_rozvyku_jar_riakovogo_rukha_v_ukrajini_referat/25-1-0-6170.
3. Васильченко В. Деревня и ее развлечения // Киевская старина. – 1904. – Т.85. – № 4-6. – С. 133.
4. Юрченко В. Народні розваги на українському ярмарку (друга половина XIX – початок XX ст.) // Вісник Юрченко // Етнічна історія народів Європи : зб. наук. праць. – Вип. 27. – К.: Універс, 2008. – С. 49-55.

5. Юрченко В.О. Ярмарок в системі традиційної культури українців (друга половина XIX - початок XX ст.) : Автореферат дис. канд. іст. наук: 07.00.05 – етнологія. – К., 2009. – 19 с.
6. Юрченко В. Народні звичаї на ярмарках України у другій половині XIX – на початку XX століття // Етнічна історія народів Європи : зб. наук. праць. – Вип. 24. – К.: Універс, 2008. – С.119-125.
7. Іванюк О. П. Звичаєве право в Україні. Етнологічний аспект : навч. посіб. / О. П. Іванюк. – К.: ЕксОб, 2002. – 263 с., с. 88-89.
8. Зякув А. Національна специфіка і самобутність українського ярмарку // http://archive.nbuv.gov.ua/portals/ucss_pun/Scdfile/2012_3/03_02_08.pdf
9. Квітка-Основа'яненко Т. Салдатський портрет / Г. Квітка-Основа'яненко. Вибране : для серед. та шк. віку / К. Г. Борisenko (упоряд. текстів, передм., підгот. комент., прим. Та навч.-методич. мат.). – К.: Школа, 2006. – С. 84-99, с. 87-90.
10. Квітка-Основа'яненко Т. Пархазове свідання / Г. Квітка-Основа'яненко. Вибране : для серед. та шк. віку / К. Г. Борisenko (упоряд. текстів, передм., підгот. комент., прим. Та навч.-методич. мат.). – К.: Школа, 2006. – С. 77-83, с. 82.
11. Юрченко В. Традиції харчування на ярмарках України у другій половині XIX – на початку XX століття / В. Юрченко // Українознавство. – 2009. № 1. – С. 221-225.
12. Хонтяр Ю. Розвиток ярмаркової торгівлі в Подільській губернії у другій половині XIX ст. // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки. – Т.3(5) – Кам'янець-Подільський, 1999. – С. 171 – 176.